

УДК 811.162.4'366'35

NAJVÄČŠIE KODIFIKAČNÉ ZMENY USKUTUČNENÉ V PRAVOPISE SLOV SO SUFIXOM -ÁR, -ÁREŇ A ICH ODRAZ V PRAKTICKOM POUŽÍVANÍ

Mária HYBALOVÁ

Prešovská univerzita v Prešove, pedagogická fakulta,
katedra komunikačnej a literárnej výchovy,
ul. 17. novembra 1, 08001 Prešov, Slovensko
tel. (0042 151) 747 05 33, e-mail: hybalova@unipo.sk

V príspevku sme sa zaoberali kodifikačnými zmenami uskutočnenými v pravopise slov s príponou -ár, -áreň, ktoré sa udiali v období od vydania prvých *Pravidiel slovenského pravopisu* (PSP) v roku 1931 až po súčasnosť. Svoju pozornosť sme upriamili na pravidlo o rytmickom krátení, pretože predstavuje hlavný impulz vyvolávajúci zmeny v spomínaných slovách, keďže tie sa menili práve v súvislosti so zmenami v tomto pravidle, a to tak, že sa striedali obdobia, keď slová s danými príponami patrili medzi výnimky z rytmického krátenia s obdobia, keď sa v ich pravopise dôsledne dodržiaval rytmický zákon. Každá kodifikačná zmena predstavuje pre používateľov jazyka odstránenie stereotypu a prináša so sebou obavy rôzneho charakteru. Takáto situácia nastala aj pri zmenách v pravopise slov s príponou -ár, -áreň. To, ako sa s týmito obavami vysporiadala verejnosť, sme taktiež rozpracovali v tomto článku.

Kľúčové slová: prípona -ár, -áreň, kodifikačné zmeny, Pravidlá slovenského pravopisu, Krátky slovník slovenského jazyka, Slovník súčasného slovenského jazyka, pravidlo o rytmickom krátení, výnimky z rytmického krátenia, spoločensko-pedagogická prax.

У статті розглянуто зміни у кодифікації слів із суфіксами -ár, -áreň, які відбулися після першого видання “Правил словацького правопису” (1931) до цього часу. Ми зосередилися на “ритмічному законі”, який є головною причиною, що викликає зміни в згаданих словах, оскільки вони змінювалися залежно від змін у цьому правилі, а саме: чергувалися періоди, коли слова з такими суфіксами належали до винятків з цього правила, з періодами, коли в їхньому правописі цей закон дотримувався. Кожна кодифікаційна зміна для носіїв мови є подоланням стереотипу і викликає упередження різного характеру. Така ситуація настала і зі змінами в правописі слів із суфіксами -ár, -áreň. Статтю присвячено тому, як громадськість впоралась з цими упередженнями.

Ключові слова: суфікси -ár, -áreň, кодифікаційні зміни, “Правила словацького правопису”, “Короткий словник словацької мови”, “Словник сучасної словацької мови”, “ритмічний закон”, винятки з “ритмічного закону”, суспільно-педагогічна практика.

Pravopis predstavuje významnú zložku spisovného jazyka, ktorú tvorí súhrn pravidiel o používaní grafických znakov (písmen a interpunkčných znamienok), slúžiacich na zaznamenávanie rečových prejavov. Pravopisné pravidlá sú vytvárané podľa potrieb i zmien v

spoločnosti, ktorá si ich osvojuje, čím vytvára priestor pre komunikáciu medzi príslušníkmi toho istého spoločenstva prostredníctvom písomného prejavu.

Výrazná charakteristická vlastnosť, ktorou by sa mala pravopisná kodifikácia vyznačovať, je stabilita, to znamená, aby nedochádzalo k častým pravopisným zmenám, ktoré by verejnosť nestačila ani len prijať, nie si ich osvojiť. V istom období však nie je možné vyhnúť sa rôznym úpravám či dokonca zmenám v štruktúre pravopisu, a to z dôvodu, aby pravopisné pravidlá odstránili nedostatky i problémy vyplývajúce z používania daného pravidla v praxi, odzrkadľovali vedecko-technický i informačný rozvoj spoločnosti a zjednodušili zaznamenávanie ústnych prejavov pomocou grafických znakov.

Ludia sú veľmi citliví na akúkoľvek zmenu, a preto aj kodifikačné úpravy pre nich predstavujú závažný zásah do používania jazyka, pretože každý nový prvok so sebou prináša istú mieru neistoty i obáv a vyžaduje si odstránenie nadobudnutého zvyku, a to hlavne v takých sférach spoločenského života, kde sa spisovný jazyk využíva v ústnej i písomnej podobe na oficiálnu komunikáciu. Spomínané okolnosti vedú najmä laickú verejnosť k tvrdeniu, že zmeny v ortografii sa uskutočňujú príliš často, no skutočnosť je však iná. Pravopisné príručky síce vychádzajú s krátkym časovým odstupom, no tieto vydania sú takmer totožné s pôvodnou edíciou a odzrkadľujú aktuálny značný záujem spoločnosti o dané publikácie.

Písomný prejav predstavuje transformáciu ústneho podania myšlienky do písomnej podoby. Zohráva významnú úlohu pri uchovávaní myšlienok, vypovedá o jazykovej kultúrnosti doby a zároveň prezentuje znalosti pravopisu samotného pisateľa. Mnohí autori pri tvorbe písaného textu často siahajú po kodifikačných príručkách, najčastejšie po *Pravidlách slovenského pravopisu* (ďalej PSP), s cieľom vyhnúť sa chybám v pravopise. Práve PSP sú v praxi veľmi dôležitou pomôckou, a to nielen pre učiteľov, pracovníkov médií, jazykových redaktorov, pracovníkov vydavateľstiev, ale aj pre tých, ktorí sa akýmkoľvek písomným prejavom prezentujú na verejnosti. V dnešnej dobe sa stretávame s názormi, že ovládanie pravopisu je v rýchлом počítačovom svete na nižšej úrovni ako v minulosti. Jeho úloha, postavenie i význam sa znižuje aj napriek tomu, že každá pravopisná chyba vyskytujúca sa v texte narúša čitateľovi plynulý príjem textu a vytvára zmätok v jeho pravopisných vedomostiach [4].

Osvojovanie si nových kodifikačných úprav i aplikácia daného poznatku do praxe, sa javí ako náročný a zdĺhavý proces, preto neprispieva k pestovaniu dobrého jazykového povedomia, ak sa viackrát v krátkom časovom období menia frekventované javy pravopisu.

Napriek uvedeným poznatkom sa také prípady predsa stávajú. O jednom z nich budeme hovoriť. Týka sa to pravidla o rytmickom krátení, a to najmä v súvislosti so slovami zakončenými príponou -ár, -áreň, ktoré v krátkom čase najprv patrili medzi výnimky z rytmického krátenia a potom sa v ich pravopise rytmický zákon striktné dodržiaval.

Otázkou, či spomínané slová zaradiť medzi výnimky z rytmického krátenia alebo naopak danú príponu po predchádzajúcej dĺžke skracovať, sa zaoberali mnohí jazykovedci, ako S. Czambel, M. Považaj, L. Dvonč a iní. Na začiatku spomenieme myšlienku L. Dvonča, ktorý v diele *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine* [2] hovorí o tom, že v období od Ľ. Štúra až po S. Czambla platilo rytmické krátenie bez akýchkoľvek výnimiek, to znamená, že v každom prípade sa po predchádzajúcej dĺžke dlhé slabiky skracovali.

Ako prvý sa o výnimkách zmienil S. Czambel, ktorý v práci *Rukoväť spisovnej slovenčiny* [1] prezentuje slová príponou -ár v takejto podobe, napr. *stávkár*.

Aj PSP z roku 1931 uvádzajú príponu -ár ako výnimku z rytmického krátenia, napr. *povedkár, sviečkár, rozprávkar* [6].

Ďalšie vydania *PSP* (1940, 1953) sa okrem prípony -ár zaoberajú aj príponou -áreň a kodifikujú takúto podobu slov, napr. *mliekár, mliekáraň, obrázkár* a iné [7, 8]. Z uvedených príkladov môžeme konštatovať, že dané prípony sa nikdy nekrátia.

Návrhy L. Dvonča z roku 1955 boli akceptované až v roku 1991 vydaním *PSP*, keď sa dĺžka prípony -ár, -áreň ponechávala, ak jej predchádzala dvojhĺska, napr. *mliekár, čiapkár, zlieváreň* a iné [9]. Dôsledne sa dodržiaval rytmický zákon v tých slovách, ktoré obsahovali v koreni dlhú samohlásku alebo dvojhĺsku, napr. *výškar, frézar*.

Krátky slovník slovenského jazyka (ďalej *KSSJ*) (1997) nielenže podporil dodržiavanie rytmického krátenia v slovách s koreňovou dlhou samohláskou alebo dvojhĺskou, ale ho aj rozšíril na slová, v ktorých príponu -ár, -áreň predchádza dvojhĺska, napr. *rozprávkar, mliekar* [12].

Daná kodifikácia spôsobila v praxi problémy, či rešpektovať *PSP* z roku 1991 alebo *KSSJ* z roku 1997. Tento problém vyriešilo nové vydanie *PSP* v roku 1998, ktoré potvrdilo kodifikáciu z predchádzajúceho roka. Hlavným dôvodom tohto rozhodnutia bolo krátke časové rozpätie medzi jednotlivými vydaniaми. Iný krok by spôsobil v používaní daného javu nejednotnosť a zmätok.

Pravidlo o rytmickom krátení v spojení so slovami -ár, -áreň platí aj v súčasnosti, no nie v úplnom znení, ako bolo kodifikované v *PSP* z roku 2000. Malé zmeny sa uskutočnili vo vydaní výkladového *Slovníka súčasného spisovného jazyka ag* (ďalej *SSSJ*) (2006), ktorý uvádza dvojtvary niektorých slov zakončených na -ár, -áreň, napr. *bájkár/bájkár, bábkár/bábkár* a iné [13]. Táto informácia je však pre verejnosť nedostatočne známa, čo môžeme vidieť najmä v škole, kde aj samotní učitelia používajú len tvary uzákonené v *PSP* z roku 1998, 2000 a málokto z nich má poznamku o novokodifikovaných dvojtvaroch.

Tri línie vývinu slov s príponou -ár, -áreň

Celkový historický vývin rytmického krátenia spojeného so slovami zakončenými na príponu -ár (-iar) alebo -áreň (-iareň) prebiehal v súčinnosti s vtedajšou spoločnosťou a názormi uznávaných jazykovedcov. Raz patrili slová s danými príponami medzi výnimky z rytmického krátenia, inokedy sa zasa v týchto slovách krátenie dôsledne dodržiavalo. Vychádzajúc z uvedených skutočností vyčleňujeme tri obdobia vývinu slov so sufixom -ár, -áreň, ktoré ohraničujeme konkrétnymi rokmi a uvádzame k tomu aj patričné dôvody.

1. Obdobie: 1890–1953

Do prvého obdobia patria slová s príponou -ár, -áreň, ktoré patrili medzi výnimky z rytmického krátenia. Rok 1890 uvádzame zámerne, pretože v tomto roku S. Czambel po prvýkrát hovoril o výnimkách z rytmického krátenia, napr. *obrázkár, bábkáraň*. Dovtedy platil rytmický zákon ako bezvýnimčné pravidlo [2].

2. Obdobie: 1991–2000

Druhé obdobie tvoria kodifikačné príručky, v ktorých autori nemajú jednotný názor na pravopis slov s príponou -ár, -áreň. Sú to *PSP* z roku 1991, 1998 s doplneným vydaním v r. 2000 a *KSSJ* z roku 1997. Rozdielne názory prezentovali uvedené *Pravidlá* v porovnaní s *KSSJ*. V *PSP* (1991) medzi výnimky z rytmického krátenia patrili iba slová, v ktorých pred príponou -ár, -áreň bola dvojhĺska, napr. *mliekár, čiapkár*. V slovách uvedených v *KSSJ* (1997) platil rytmický zákon. To znamená, že aj prípony -ár, -áreň sa po predchádzajúcej dvojhĺske skracovali, napr. *mliekar, čiapkár*. Obdobie týchto kodifikačných príručiek môžeme považovať za najťažšie z hľadiska osvojovania si pravopisu daných slov, pretože časté zmeny vyvolali v radoch verejnosti nejednotu i zmätok v tom akú kodifikačnú úpravu v praxi akceptovať.

3. Obdobie: 2006 – po súčasnosť

Toto obdobie datujeme vydaním *Slovníka súčasného spisovného jazyka ag* (2006) až po súčasnosťou. Slovník predkladá verejnosti najjednoduchšie pravidlá na používanie daného pravopisného javu.

Nová koncepcia uvádza dvojtvary jednotlivých slov s príponou -ár, -áreň. To znamená, že používateľ môže použiť v slovách po predchádzajúcej dlhej slabike prípony -ár, -áreň/-ar, -areň, napr. *bájkár/bájkár*, *desiatar/desiatar*, *čiapkar/čiapkar*, *dial'kar/dial'kar* a iné [13]. Dvojtvary predstavujú uľahčenie osvojovania si pravopisných pravidiel spisovného jazyka.

Pre lepšiu názornosť a prehľadnosť vyššie spomínaných zmien prezentujeme tabuľku, ktorá obsahuje historický vývin slov so sufixom -ár, -áreň a uvádzame v nej i konkrétne príklady týchto slov podľa jednotlivých kodifikačných príručiek.

Prvé obdobie vývinu			Druhé obdobie vývinu				Tretie obdobie vývinu
PSP (1931)	PSP (1940)	PSP (1953)	PSP (1991)	KSSJ (1997)	PSP (1998)	PSP (2000)	SSSJ (2006)
bájkár	bájkár	bájkár	bájkár	bájkár	bájkár	bájkár	bájkár/bájkár
bábkár	bábkár	bábkár	bábkár	bábkár	bábkár	bábkár	bábkár/bábkár
rozprávkar	rozprávkar	rozprávkar	rozprávkar	rozprávkar	rozprávkar	rozprávkar	-----
mliekar	mliekar	mliekar	mliekar	mliekar	mliekar	mliekar	-----
mlekáreň	mlekáreň	mlekáreň	mlekáreň	mlekareň	mlekareň	mlekareň	-----
sleváreň	zlieváreň	zlieváreň	zlieváreň	zlievareň	zlievareň	zlievareň	-----

V súčasnej dobe sa kodifikačné podoby podstatných mien s príponou -ár, -áreň pomaly dostávajú do povedomia širšej verejnosti i keď sa s chybnými príkladmi stretávame aj dnes, napr. *autoumývareň* v Prešove, *zemiakárske družstvo*.

Prinášame niekoľko príkladov skúmanej problematiky z jednotlivých periodík:

Zarytá psičkárka. Šarm č. 6, 6. februára 2006, s. 22.

Začal to paraguajský brankár Villar, ktorý prežil v bránke 8 minút a mohol sa rozlúčiť. db., 23. 6. 2006. Nový čas, 2006, s. 41.

Stavebná *prevádzkareň* je v strate... . Korzár, 27. 4. 2004.

Bývalú *mlekáreň* firmy... . Alexander Buzinkay, Korzár, 25. 7. 2002.

Herec, textár, pesničkár, *povedkar*,... . Dáša Kiral'vargová, Korzár, 12. 10. 2007.

V Spišskej Sobotě bude vo štvrtok 9. augusta koncertovať heligónkar... . Korzár, 6. 8. 2001.

Z uvedených prípadov vyplýva, že verejnosť má už nové úpravy osvojené, no na druhej strane ešte stále sa nájde aj chybné používanie tohto pravopisného javu.

Kodifikačné zmeny sa odzrkadľujú v každej oblasti spoločenského života, a teda aj v edukačnom procese. Aj tu spôsobujú isté ťažkosti, a to hlavne pri vysvetľovaní pravidiel skloňovacieho systému slovenčiny.

V PSP z roku 1991 boli uzákonené podoby *dial'kar*, *dial'kárka*, *výškar*, *výškarka*, pri skloňovaní ženských podôb sa používali morfémy adekvátne danému stavu, napr. N. pl. *dial'kárk-y*, G. pl. *dial'károk-Ø* (po dlhej slabike bolo možné vsunúť medzi spoluhlásky len krátku samohlásku -o-) a podobne [9]. Aj v prídavnom mene *dial'kársky* boli všetky pádové prípony krátke, napr. N. sg. *dial'kársk-y*, G. sg. *dial'kársk-eho*, D. sg. *dial'kársk-emu* [9].

Vyššie uvedené podstatné mená mali v PSP z roku 1998, 2000 podobu *dial'kar*, *dial'karka*, *dial'karský*, *výškar*, *výškarka*, *výškarský* [10, 11]. V ženskom rode podstatných mien typu *dial'karka*, *výškarka* neutralizácia kvantítity sufixu -ár po dlhej slabike spôsobila, že dané substantíva získali rovnakú pádovú príponu ako vzor *žena*, napr. N. pl. *dial'kark-y/výškark-y*, G. pl. *dial'kariet-Ø/výškariet-Ø*, D. pl. *dial'kark-ám/výškark-ám*, L. pl. *o dial'kark-ách/o výškark-ách* [10, 11]. Podobný prípad nastáva aj v prídavných menách, kde sa pádové prípony adjektívnych podôb dlžia, napr. N. *dial'karsk-ý*, *výškarsk-ý*, G. od *dial'karsk-ého*, od *výškarsk-ého*, to znamená, že adjektíva získali rovnakú pádovú príponu ako vzor *pekný* [10, 11].

Podstatné mená so sufixom -áreň, prechádzali tiež určitými zmenami. Hlavným dôvodom týchto zmien je to, že aj prípona -áreň podlieha neutralizácii, ak nasleduje po slabike s dlhou hláskou ako napr. *bábkareň*, *frézareň*, *prevádzkareň* a iné. Dané podstatné mená sa skloňujú poľa vzoru *dlaň*, ale v D. pl. majú krátku pádovú príponu -am a v L. pl. taktiež krátku pádovú príponu -ach, čo je rozdielne ako v samotnom vzore *dlaň*, kde sa v D. a L. pl. používajú pádové prípony -iam, -iach (*dlan-iam*, *dlan-iach*) [15].

Kodifikačné zmeny a ich dôsledky, ktorým sme sa v tomto príspevku venovali, spôsobujú v radoch verejnosti výrazné problémy. Ich osvojenie si vyžaduje viac trpezlivosti zo strany jazykovedcov a viac času i ochoty zo strany verejnosti.

1. Czambel S. Rukoväť spisovnej slovenčiny. Trenčiansky sv. Martin: Tlačou a nákladom kníhtlačiarkeho uč. spolku, 1919.

2. Dvonč L. Rytmičný zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1955.

3. Hybalová M. Slová s príponou -ár, -áreň v teórii a praxi. [Diplomová práca] Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity, 2008.

4. Imrichová M. Recepčia a negácia (?) kodifikačných úprav používateľmi slovenčiny // Slovo o slove. 7. 2001. S. 18–22.

5. Považaj M. O kodifikácii slov utvorených príponou -ár, -áreň resp. -ar, -areň // Slovenská reč. 1997. 62. Č. 4. S. 226–234.

6. Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným slovníkom. Matica slovenská. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1931.

7. Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1940.

8. Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1953.

9. Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991.

10. Pravidlá slovenského pravopisu. Druhé doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Veda, 1998.

11. Pravidlá slovenského pravopisu. Tretie, upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda, 2000.

12. Krátky slovník slovenského jazyka. Tretie doplnené a prepracované vydanie pripravili J. Kačala, M. Pisarčíková, a M. Považaj. Bratislava: Veda, 1997.

13. Slovník súčasného slovenského jazyka. Bratislava: Veda, 2006.

14. Sičáková L. Kodifikačné príručky a pedagogická prax // Acta paedagogicae Universitatis Presoviensis. 2000. S. 70–73.

15. Sičáková L. Jeden typ kodifikačných zmien z oblasti rytmického krátenia a spoločensko-pedagogická prax // Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Komunikace s dětmi v zrcadle času. Ostrava: Ostravská univerzita, PF, 2006. S. 251–256.

16. Sokolová M. Dôsledky fonologických zmien v nových Pravidlách pravopisu na skloňovanie v slovenčine // Slovenská reč. 1992. 57. Č. 2. S. 105–108.

**THE BIGGEST CODIFICATION CHANGES
MADE IN ORTOGRAPHY OF THE WORDS WITH SUFFIX -ÁR, -ÁREŇ
AND THEIR REFLECTION IN THE PRACTICAL USE**

Maria HYBALOVA

*Preshov University in Preshov,
Faculty of Education,
Department of Communicative and Literary Education,
17. novembra st., 1, 08001 Preshov, Slovak Republic
tel. (0042 151) 747 05 33, e-mail: hybalova@unipo.sk*

The aim of this contribution is to give codification changes in orthography of the words with -ár, -áreň since 1931 till now. The author documents concrete changes in Slovak language by analyze The Rules of the Slovak Language and suggest historical evolution of the words with suffix -ár, -áreň. She gives an attention to the rhythmic law and their exceptions, which are the main orthographic pillar of the words with suffix -ár, -áreň. This paper also presents reflection of this problem in practical life and reception orthography by Slovak speaking people.

Key words: Slovak language, the orthography, codification changes in orthography, historical evolution of the words with suffix -ár, -áreň.

**НАИБОЛЕЕ ВАЖНЫЕ КОДИФИКАЦИОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ
В ПРАВОПИСАНИИ СЛОВ С СУФФИКСАМИ -ÁR, -ÁREŇ
И ИХ ОТОБРАЖЕНИЕ В ПРАКТИКЕ УПОТРЕБЛЕНИЯ**

Мария ГИБАЛОВА

*Пряшевский университет в Пряшеве,
педагогический факультет,
кафедра коммуникативного и литературного образования,
ул. 17 ноября, 1, 0800, Пряшев, Словакия
тел. (0042 151) 747 05 33, e-mail: hybalova@unipo.sk*

В статье рассматриваются изменения в кодификации слов с суффиксами -ár, -áreň, произошедшие после первого издания “Правил словацкого правописания” (1931) до настоящего времени. Внимание автора сосредоточено на “ритмическом законе”, который служит основным импульсом для изменений в указанных словах, поскольку они изменялись в зависимости от изменений этого правила, а именно: чередовались периоды, когда слова с этими суффиксами принадлежали к исключениям из этого правила, и периоды, когда в их правописании придерживались этого закона. Каждое изменение в кодификации для носителей языка является преодолением стереотипа и вызывает предубеждения разного характера. Такая ситуация наблюдается и в правописании слов с суффиксами -ár, -áreň. Вопрос о том, как общественность преодолела эти предубеждения, также рассматривается в данной статье.

Ключевые слова: суффиксы -ár, -áreň, кодификационные изменения, “Правила словацкого правописания”, “Краткий словарь словацкого языка”, “Словарь современного словацкого языка”, “ритмический закон”, исключения из “ритмического закона”, общественно-педагогическая практика.

Стаття надійшла до редколегії: 15.10.2008
Прийнята до друку: 25.12.2008